

Soc. ekol. Zagreb, Vol. 14 (2005), No. 4 (327 - 352)

T. Markus: *Naturalist u tehničkom društvu: ekološka misao Edwarda O. Wilsona*UDK 316.224-05 Wilson, E. O.
504.03:591.55
591.55Pregledni članak
Primljeno: 19. listopada 2005.
Prihvaćeno: 10. listopada 2005.

Naturalist u tehničkom društvu: Ekološka misao Edwarda O. Wilsona

Tomislav Markus

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 ZAGREB

Sažetak

Autor analizira ekološke stavove u djelu Edwarda O. Wilsona, osnivača sociobiologije i jednog od najistaknutijih evolucijskih biologa zadnjih tridesetak godina. Ekološku krizu Wilson objašnjava teorijom bio-kulturnog diskontinuiteta, tj. prevelikim jazom između našeg evolucijskog nasljeđa i neadekvatnog socijalnog okruženja. Ljudi su optimalno genetski prilagođeni na pleistocenske uvjete života u malim plemenskim zajednicama i divljem organskom okolišu i imaju velikih problema u prilagodbi na bitno različite okolnosti (moderne) civilizacije. Wilson se zalaže za izgradnju antropocentričke ekološke etike, koja bi uvažila genetske osnovice ljudskih potreba za živim organskim svijetom (biofilija) i priznala čovjekov evolucijski kontinuitet s drugim vrstama. Wilsonovi stavovi obilježeni su dubokom proturječnostima, jer je, poput mnogih drugih evolucijskih biologa, nastojao usuglasiti darvinistički evolucionizam i liberalni humanizam. Njegova nastojanja da obrani mit o napretku i evolucijsku teoriju pretvori u kvazi-znanstveni mit o napretku u biološkoj evoluciji izraz su etnocentričkih predrasuda. Wilsonova ekološka teorija ostaje značajan doprinos suvremenim ekološkim raspravama i u suprotnosti je s prevladavajućom humanističkom orijentacijom koja zagovara primat kulturne adaptacije a ignorira biološki kontinuitet i genetske osnovice ljudskog ponašanja.

KLjučne riječi: Edward O. Wilson, darvinistički evolucionizam, teorija bio-kulturnog diskontinuiteta, ekološka kriza, pleistocensko nasljeđe, standardni model socijalnih disciplina

Suvremena ekološka kriza naišla je na značajan odjek među evolucijskim biologima, što nije čudno, jer je Charles Darwin osnivač moderne i biologije i ekologije. Darvinistički evolucionizam može se lako povezati s (ljudskom) ekologijom, jer priznaje da je čovjek dio prirode i životinja obilježena evolucijskom prošalošću (Markus, 2004). Američki biolog i naturalist Edward Osborne Wilson (1929-) najdetaljnije je, u biološkim krugovima, pisao o ekološkoj problematiki. Po struci entomolog Wilson je u užim znanstvenim krugovima posebno poznat po svojem istraživanju zadružnih krivaca, ponajviše mrava o kojima je objavio dvije vrlo zapažene knjige (*The Insect Societies*, 1971; *Ants*, 1990). No, znatno širu zapaženost i veliku kontroverzu steklo je 1975. njegovo veliko djelo «Sociobiology: The New Synthesis» u kojem je istaknuo da je predmet sociologije proučavanje bioloških osnova cjelokupnog socijalnog ponašanja, uključujući i čovjeka. U tom djelu Wilson zastupa progresivističko tumačenje i biološke i povijesne evolucije, koje podsjeća na klasični socijalni evolucionizam XIX. stoljeća. U «Sociobiologiji» Wilson smatra da socijalna kooperacija predstavlja oznaku biološkog napretka i razlikuje četiri vrhunca socijalne evolucije: 1) socijalni beskralješnjaci, 2) socijalni

kukci, 3) neljudski združni sisavci i 4) čovjek. S ljudskim recipročnim altruizmom prekinuta je nizvodna putanja u socijalnoj integraciji i povećana je kooperacija. Wilson (1998/1975:3-4) smatra da je osnovna svrha organizma da prenosi i reproducira gene. Na toj osnovi Wilson sagledava socijalne discipline kao posljednje ogranke (*«last branches»*) biologije, koji čekaju da budu uključeni u modernu sintezu, ali izražava skepsu hoće li se to dogoditi. Ne iznenađujuće, socijalne se discipline nisu, u narednim desetljećima previše žurile biti uključene u biologiju. To je povezivanje već tada Wilson (1998/1975:229) nastojao, iako marginalno, povezati s ekološkim pristupom, vjerujući da će do kraja XXI. stoljeća čovjek ostvariti ekološku stabilnost i zaključiti proces socijalne evolucije. Tada će biologija biti na vrhuncu, a socijalne znanosti brzo sazrijevati. U zaključnom poglavlju, pod naslovom *«Man: From Sociobiology to Sociology»* Wilson (1998/1975:271-301) ističe da socijalna evolucija ima tok koji ne mora biti u skladu s pleistocenskim hominidom, a koji još uvijek prebiva u nama. Jedini način prevladavanja tog jaza između socijalnog okruženja i biološkog nasljeđa Wilson vidi u stjecanju *«totalnog znanja»* do razine neurona i gena. No, izražava i optimizam da je nekoliko tisuća generacija dovoljna za stvaranje nove vrste, prilagođene na civilizirani život i da moderna civilizacija nije izrađena isključivo na pleistocenskom kapitalu. To je pitanje tzv. *mismatch hypothesis* ili teorije biokulturnog diskontinuiteta o kojoj će Wilson detaljno raspravljati u svojim kasnijim radovima.

Wilsonova knjiga izazvala je mnoge sporove i rasprave, i to gotovo isključivo zbog zadnjeg poglavlja, koje se odnosi na čovjeka. Malo je tko dovodio u pitanje Wilsonove analize ne-ljudskih vrsta, posebno združnih kukaca za koje je bio neosporni stručnjak. No, mnogim je ljudima bilo neprihvatljivo tretiranje čovjeka kao jedne od mnogih životinjskih vrsta, koja se može istraživati u osnovi istim metodama kao i kukci ili termiti. Mnogi su kritičari smatrali da je to obnova davno preživjelog pozitivizma i njegovog ideala jedinstva znanja, koji ne vodi računa o ljudskoj posebnosti. Wilson je, tokom druge polovice 1970-ih godina, optuživan za sve moguće grijehe, od seksizma i rasizma, do fašizma i imperijalizma, a nisu izostali ni fizički napadi (izlijevanje čaše hladne vode na glavu prilikom jednog predavanja od grupe razularenih ljevičarskih studenata). Iako su neke od kritika sadržavale ozbiljne znanstvene zamjerke, većina je bila politički i ideološki motivirana i više je Wilsonu pomogla u propagiranju njegovih stavova. Svojim oponentima Wilson nije ostao dužan i često im je podmetao isključivo marksističku i komunističku ideologiju kao jedini motiv kritike. U predgovorima za nova izdanja *«Sociobiologije»* (2000) i *«On Human Nature»* (2004) Wilson je ukazao da je njegova pozicija kritizirana često i sa stajališta *blank slatizma*, negacije ljudske prirode u korist kulturno-historijskog determinizma, koji vjeruje u (gotovo) beskonačnu plastičnost ljudskog ponašanja i negira postojanje evolucijski oblikovane ljudske biogramatike.

U svojoj autobiografiji Wilson (1994:328) navodi da nije želio poslušati nagovore nekih kolega da iz *«Sociobiologije»* ispusti zadnje poglavlje, jer je čovjek dio živog svijeta i jer je uvijek vjerovao da biologija jednog dana može i treba biti dio temelja

socijalnih znanosti. Ljudska priroda nije počela, kako misle kulturno-historijski deterministi, prije 5.000 ili 10.000 godina, već prije nekoliko milijuna godina, jer nas je duboka povijest, ne manje od kulture, učinila ljudima. U raspravi iz 1975. pod naslovom «Altruism and Agression» Wilson (1996:75-94) podržava izgradnju pravednijeg i altruističnog društva, ali upozorava da ljudsko ponašanje nije beskonačno plastično, jer naše je pleistocensko nasljeđe, obilježeno tribalizmom i ksenofobijom, i dalje s nama. Kulturni determinizam, koji ne priznaje biološka ograničenja, puno lakše vodi u opravdanje autoritarne i totalitarne politike. Kultura nije autonomna snaga, jer geni drže kulturu na uzdi, koja može biti vrlo duga ali se nikada ne može prekinuti (Wilson, 2004/1978:167). Wilson (1996:97-104) smatra da socijalnim znanostima nedostaje evolucijska dimenzija, tj. one se koncentriraju na ljudsku vrstu bez izbora na prostor u kojem se oblikuje priroda vrste. Biti antropocentričan znači biti nesvjestan granica ljudske prirode, značenja bioloških procesa koji utemeljuju ljudsko ponašanje i dubljeg značenja dugoročne genetske evolucije. Socijalne znanosti moraju proširiti svoj vidokrug, jer je ljudska priroda oblikovana davno prije pojave civilizacija i poljoprivrede. U nekoliko kraćih članaka, objavljenih neposredno nakon pojave *Sociobiologije*, Wilson je tvrdio da nova disciplina može imati korisnu socijalnu ulogu poticanjem altruizma i socijalne pravde. Sociobiologija, štoviše, ima i religiozno značenje, jer traži «konačni smisao života» na temelju «znanstvene moralnosti», koja bi trebala, umjesto iscrpljenih religija agrarnih civilizacija, pomoći čovječanstvu u neizvjesnoj budućnosti (Kaye, 1986:98-99). U oštrom analizi historičar Howard Kaye (1997:95-135) ističe da Wilson nije apologet postojećeg stanja, već uvjeren u stanje duboke krize zapadne civilizacije. Krajem 1970-ih i početkom 1980-ih godina Wilson se često zalagao za «planirane promjene», koje bi trebale smanjiti tenzije između ljudskog biograma i civiliziranog okruženja. U to vrijeme kriza moderne civilizacije za Wilsona je primarno moralna i religiozna, dok će kasnije sve više biti (i) ekološka.

U knjizi «On Human Nature» (2004, prvo izd. 1978), za koju je dobio Pulitzerovu nagradu, Wilson je nastojao na čovjeka primijeniti osnovnu metodologiju sociobiologije. U predgovoru posljednjem izdanju Wilson (2004/1978:IX-XVII) ističe da je ljudska priroda oblikovana tokom milijuna godina života u sakupljačko-lovačkim zajednicama u pleistocenskom okolišu. To znači da su ljudi životinjska vrsta i da je njihov mozak i ponašanje oblikovano prirodnom selekcijom ne manje od tijela. Glavni tekst ostao je isti i u njemu već na početku Wilson (2004/1978:1) ističe primat evolucijske ili biološke adaptacije nasuprot kulturnog determinizmu. Ako je naš mozak, poput čitavog organizma, produkt desetina milijuna godina biološke evolucije, postoje granice ljudske djelatnosti i naše duše ne mogu letjeti slobodno. Ako to ne razumiju, socijalne znanosti mogu opisivati samo najpovršnije pojave, a ako to uzmu u obzir, moguće je pripremiti tlo za premošćivanje jaza između dviju kultura i osigurati znanstveno utemeljenu liberalnu edukaciju. Samo biološki utemeljeno poznavanje ljudske prirode može omogućiti najbolji izbor

između kompetitivnih kriterija napretka (Wilson, 2004/1978:6-7). U kritici socijalnih znanosti Wilson (2004:19-32) ističe da je kulturni determinizam neodrživa doktrina, jer je ljudsko ponašanje značajnim dijelom genetski uvjetovano. Biološki diskontinuitet ne postoji, jer je čovjek životinjska vrsta i sve su ljudske osobine – jezik, (samo)svijest, kultura, razum, socijalna suradnja – prisutne i kod naših bliskih srodnika, iako u manjoj mjeri. Osnovica genetske hipoteze je uvjerenje da su osobine ljudske prirode bile adaptivne tokom vremena u kojem je ljudska vrsta evolucijski oblikovana i da su se geni konzekventno širili kroz populaciju koja je najbolje prenosila adekvatna genetska svojstva (Wilson, 2004/1978:32). Za Wilsona, kao i za svakog darvinističkog teoretičara, evolucija je mehanički proces lišen imanentnog cilja, a ljudski mozak slučajni je proizvod nesvrhovitih procesa. Biološka evolucija odvija se po načelu slučajnih genetskih mutacija, ali geni su selekcionirani jer odgovaraju okolini evolucijske prilagođenosti, što, kod čovjeka, znači pleistocenskim životnim uvjetima. Antropologija je, od socijalnih znanosti, najbliža sociobiologiji, jer proučava moderne sakupljače-lovce, koji, iako nisu živi fosili, žive najbliže drevnom pleistocenskom životu na koji smo genetski prilagođeni (Wilson, 2004/1978:34-35).

Krajem 1970-ih godina, a u mnogome i danas, ove su teze bile dovoljne da izazovu poziv na uzbunu kod mnogih humanističkih intelektualaca, ako su se uopće obazirali na nove evolucijske teorije. No, Wilson nije želio ništa radikalnije izvoditi iz njih, jer je bio i ostao liberalni humanist, uvjeren da evolucijski pristup čovjeka ne proturječi liberalnom progresivizmu. Otuda tvrdnja da biološko utemeljenje ljudske prirode ne proturječi zapadnim idejama ljudske slobode i dostojanstva (Wilson, 2004/1978:50). Wilson je trajno ostao uvjeren u postojanje napretka i u biološkoj evoluciji, koja kulminira u čovjeku, i u ljudskoj povijesti, koja kulminira u globalnoj tehničkoj civilizaciji. No, ujedno je upozoravao, za razliku od humanističkih progresivista, na potrebu uvažavanja bioloških ograničenja. Kulturna promjena može svojom brzinom nadmašiti biološku evoluciju, ali odvajanje ne može postati preveliko, jer postoji granica preko koje će biološka evolucija početi povlačiti kulturnu evoluciju natrag sebi («...there is a limit... beyond which biological evolution will begin to pull cultural evolution back to itself») (Wilson, 2004/1978:78-80). Kulturna evolucija ne može potpuno zamijeniti genetsku evoluciju, jer geni drže kulturu na uzdi i iako uzda može biti vrlo duga, vrijednosti će biti ograničene u skladu s učincima koje imaju na genetski pul («The genes hold culture on a leash. The leash is very long, but inevitably values will be constrained in accordance with their effects on the human gene pull.») (Wilson, 2004/1978:167) Iako i ovdje izražava mišljenje da moderna civilizacija nije sagrađena samo na pleistocenskom kapitalu, Wilson (2004/1978:88-92) ističe da postoje veliki problemi zbog različitog tempa kulturne i biološke evolucije. Složena se društva često sastoje od hipertrofiranih modifikacija sakupljačko-lovačkog života, a čak i privilegirani slojevi imaju poteškoća da se prilagode brzim kulturnim promjenama, jer su i oni biološki prilagođeni na jednostavnije životne uvjete (Wilson, 2004/1978:92).

Ljudska priroda je tvrdoglava, ne može se beskonačno potiskivati i na kraju mora biti uzeta u obzir. Društva se možda i mogu racionalno dizajnirati ako se ne uzmu u obzir biološka ograničenja (Wilson, 2004/1978:147-148). Veliki dio knjige Wilson posvećuje analizi moderne znanosti za koju smatra da ima, kao čisto znanje, emancipacijski karakter, jer uklanja praznovjerja i uzdiže putanju kulturne evolucije i uvijek pobjeđuje u sukobu s religioznim dogmama. No, znanost ne može promijeniti osnovne aspekte ljudskog ponašanja, uključujući opću ljudsku potrebu za indoktrinacijom i manipulacijom. Znanstveni materijalizam nema duhovnu privlačnost religije, jer ne obećaje osobnu besmrtnost i božansko opravdanje društva (Wilson, 2004/1978:96, 172, 192-193). Pošto svako društvo mora imati neki ep o stvaranju, evolucija bi mogla biti najbolji mit koji je ikada postojao (Wilson, 2004/1978:201). Potrebno je izabrati one elemente iz pleistocenskog života, koji bi danas mogli biti korisni. Ljudi možda mogu promijeniti svoju prirodu s genetskim inženjeringom, ali to možda nije poželjno, jer možda već nešto postoji u ljudskoj prirodi, što će spriječiti takvu promjenu (Wilson, 2004/1978:196, 208). Znanstvena perspektiva sociobiologije može pomoći u savladavanju urođenih tribalističkih i agresivnih tendencija ljudske prirode u korist recipročnog altruizma i većeg društvenog sklada. Znanstveni materijalizam može pomoći u racionalnijem kanaliziranju kreativnih energije konstruiranjem novih mitova na čelu s evolucijskim epom. Ljudi neopohodno trebaju religiozne dogme i mitove, a evolucijski ep je najbolji mit, koji je ikada stvoren. Znanstveni materijalizam uvijek je pobjeđivao religiju, ali ova se ne može iskorijeniti, jer zadovoljava čovjekovu žudnju za besmrtnošću (Wilson, 2004/1978:190-204). Djelo Wilson (2004/1978:209) završava u optimističkom duhu vjerujući da prometejski duh znanosti znači oslobađanje čovjeka dajući mu znanje i neku mjeru dominacije nad fizičkim okolišem. Što to konkretno znači Wilson nije pojasnio, ali je smatrao da «povijesni napredak» znači smanjenje ljudske ovisnosti o prirodi uklanjanje pritiska okoliša («*ecological release*»).

Većina *znanstvenih* primjedbi upućenih Wilsonu odnosila se na teškoće oko primjene sociobiologije, koja snažno ističe genetsko nasljeđe, na objašnjenje ljudskog ponašanja, posebno u vezi kulturnog diverziteta. U nastojanju da odgovori na te primjedbe Wilson je, u suradnji s kanadskim matematičarom i fizičarom Charlesom Lumsdenom, napisao dvije knjige: *Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process* (1981) i *Promethean Fire: Reflections on the Origins of Mind* (1983). Osnovni predmet obje knjige je koevucija gena i kulture, tj. nastojanje da se pokaže da genetska i kulturna evolucija komplementarni procesi, koje utječu jedan na drugog. Kulturna evolucija ima «jedinice» - koje se, po R. Dawkinsu, mogu zvati «memi» - koje se nasljeđuju slično genima, ali znatno brže i fleksibilnije. Lumsden i Wilson smatraju da je kultura stvorena i oblikovana evolucijskim procesima, koji se istovremeno mijenjaju kao odgovor na kulturne promjene. Kultura ne može zamijeniti genetsku evoluciju, ali može relativno brzo, u nekoliko stotina generacija, značajno promijeniti epigenetska pravila i ubrzati evoluciju. Lumsden i

Wilson (1983:163-165) tvrdi da je koevolucija gena i kulture pretvorila čovjeka u dominantnu vrstu, jedinu, koja je razvila visoku inteligenciju i «naprednu kulturu» s dalekosežnim posljedicama. S kulturom ljudi su promijenili tok organske evolucije i mogu njome zavladati, ali u tome vrebaju i velike opasnosti, jer su ljudi još prepuni neznanja i predrasuda da bi svoju moć mogli racionalno upotrebljavati. Lumsden i Wislon zalažu se za stvaranje nove ljudske znanosti, na osnovama sociobiologije, koja bi mogla postati sofisticirani oblik socijalnog inženjeringa i temeljito promijeniti sve aspekte ljudskog ponašanja. U svojoj autobiografiji Wilson (1994:323-333) navodi da ljudi posjeduju genetske osnovice za određena svojstva, poput srodničkog altruizma, podjelu rada između spolova, izbjegavanje incesta, tribalizam, ksenofobiju, premoć muškaraca i teritorijalnost. Iako ljudi imaju slobodnu volju i mogu izgraditi prilično različite kulture kanali njihovog fiziološkog razvoja konvergiraju prema ovim svojstvima.

Tokom 1970-ih Wilson se nije bavio ekološkim temama u svojim popularnijim radovima, iako je često obavljao terenska istraživanja. Prilično čudno za *field naturalista* s velikim filozofskim ambicijama, Wilson je ignorirao ekološka pitanja o kojima se tada već naveliko raspravljalo u gotovo svim akademskim disciplinama. Tokom 1980-ih i 1990-ih godina Wilson je sve više stavljao naglasak na popularnu prezentaciju ekologije. U svojoj iscrpnoj studiji o raspravama oko sociobioloije Ullica Segestråle (2000:309-310) smatra da je «politički nekorektan» Wilson I- sociobiolog 1970-ih godina sebe pretvorio u «ekološki korektnog» Wilsona II- environmentalista 1980-ih i 1990-ih godina. Segestråle misli je Wilsonovo kasnije prenošenje naglasaka na ekološka pitanja – posebno očuvanje biodiverziteta – predstavljalo vraćanje sociobiologije, koja ističe genetsku osnovu biofilije, na stražnja vrata uz pomoć svima prihvatljive (reformističke) ekologije. Prvo javnu analizu ekološke problematike Wilson je prezentirao u kraćem članku u «*Harvard Magazine*», siječanj-veljača 1980. pod naslovom «Resolutions for the 80s» u kojem ističe da je gubitak biodiverziteta najstrašnija stvar koja se danas događa i glupost koju će nam naši potomci najteže oprostiti.

Prvu detaljnu analizu ekološke krize Wilson je dao u manjoj knjizi s naglašenom personalnim pristupom pod nazivom *Biophilia: The Human Bond with Other Species* (2000, prvo izdanje 1984), koja je do danas doživjela mnoštvo izdanja i predstavlja vjerojatno Wilsonovu najpopularniju knjigu. Biofilija znači da ljudi imaju genetsku sklonost prema organskom okolišu i divljim vrstama kao posljedici milijuna godina života u takvoj sredini. Biofilija je značila prednost u pogledu opstanka i reprodukciju, što je najbitnije sa stajališta (neo)darwinističke prirodne selekcije. Wilson (2000/1984:1-2) smatra da o biofiliji ovisi naš opstanak, ali i mogućnost dobrog života, jer ukoliko bolje upoznamo druge organizme više ćemo cijeniti i njih i sebe. Naši problemi proizlaze iz toga što ne znamo što smo i što želimo postati – bolje poznavanje biodiverziteta moglo bi nam pomoći u traženju odgovora na to pitanje. Wilson (2000/1984:22) ističe da je naturalistička vizija samo specijalizirani produkt biofilnog nagona, kojeg imaju svi ljudi. Ljudskost je uveli-

čana ne zato što smo daleko iznad drugih bića, već zato što naše znanje o njima uzdiže koncept života. Na više mjesta Wilson kritizira *egzempcionalističku paradigmu*, koja želi podići kineski zid između čovjeka i drugih vrsta i odbija vidjeti pripadnost čovjeka čudesnom živom svijetu. Ljudi su biološka vrsta i ne mogu naći smisao izvan ostatka života («We are in the fullest sense a biological species and will find little ultimate meaning apart from the remainder of life.») (Wilson, 2000/1984:81) To je posljedica našeg evolucijskog nasljeđa, jer su ljudi genetski prilagođeni na organski – savanski – okoliš i ne mogu preživjeti u bitno različitoj sredini, poput svemira. Iako ističe duhovne i estetske elemente u cijenjenju biodiverziteta Wilson (2000/1984:130-138) primarno naglašava materijalno-resursni pristup – obilje medicinskih, energetske i drugih materijalnih koristi koje ljudi mogu imati od drugih vrsta ako spriječe uništavanje drugih vrsta. Tipično za svoj pristup prepun proturječnosti, Wilson (2000/1984:139-140) najprije navodi da nikada nismo osvojili svijet, samo si to umišljamo, a zatim, u narednom odlomku, da možemo mudro upravljati prirodom uz pomoć adekvatnih tehničkih rješenja i *konzervacijske etike*. Kod potonje je glavni problem da je čovjek evolucijski prilagođen na kratkoročnu perspektivu dana, mjeseca i, najviše, godina, dok bi prava konzervacijska etika morala računati s desetljećima i stoljećima (Wilson, 2000/1984:120). Zadnje poglavlje svoje autobiografije Wilson (1994:354-364) posvećuje biodiverzitetu i biofiliji za čiju urođenost misli da može biti čvrsta osnova za ekološku etiku. Briga za divlji svijet i druge vrste dio je ljudske prirode i već na toj osnovi krivo je istrebljivati druge oblike života. Priroda je dio nas i mi smo dio Prirode («If a concern for the rest of life is part of human nature, if part of our culture flows from wild nature, then on that basis alone it is fundamentally wrong to extinguish other life forms. Nature is part of us, as we are part of Nature.») (Wilson, 1994:362)

Pitanje očuvanja naglo smanjujućeg biodiverziteta zadržalo je središnje mjesto u Wilsonovim ekološkim analizama od kraja 1980-ih godina do danas. U iznimno zapaženoj knjizi, prvi put objavljenoj 1992., Wilson navodi dva osnovna razloga za uvažavanje biodiverziteta. Prvi su utilitarno-materijalistički razlozi, tj. druge su vrste vrijedne medicinske, znanstvene, turističke i druge «sirovine». Drugi su moralni i duhovni razlozi, tj. svaka vrsta je svojevrsno čudo evolucije, izraz evolucijske adaptacije za određeni način života, koje ljudi nemaju pravo uništavati zbog sebičnih interesa. Da Wilson u zaštiti drugih vrsta vidi i određenu religioznu zadaću vidi se u njegovom označavanju biodiverziteta kao «*planet's Creation*». Bez biodiverzitetu ne možemo preživjeti, ali ne radi se samo o golom opstanku, već i o kvaliteti življenja. Zemlja je naš jedini dom, jer biološki ne možemo preživjeti u svemiru ili na drugim planetama. Smanjivanje biodiverziteta ne ugrožava nas samo fizički, već nas i psihički osakaćuje, jer je čovjek evolucijski prilagođen na biološki bogatu okolinu sa svakodnevnim kontaktom s drugim (divljim) vrstama. Obilni su pokazatelji da gubitak biodiverziteta ugrožava ne samo naša tijela, već i naš duh (Wilson, 2001/1992:334-335). Kao rješenje Wilson (2001/1992:297-315) nudi bolja tehnička rješenja i novu ekološku etiku, te kritizira egzempcionaliste, koji

misle da čovjek može živjeti bez problema u mehaniziranom i biološki devastiranom okolišu, jer će tehno-ingenjioznost riješiti sve probleme. Wilson (2001/1992:333) ističe da je u ljudskoj prirodi uvjerenje da smo dio (vanjske) prirode i to su intuitivno znala sva nepismena društva. Iluzija o ljudskoj odvojenosti tek je nedavna tvorevina vezana uz urbani život. Naši problemi proizlaze iz činjenice da ne znamo što smo i što želimo biti. Osnovni je problem neznanje našeg porijekla, jer ljudi nisu stigli na ovaj planet kao stranci, već su dio prirode, jedna od evoluirajućih vrsta. Što se čvršće poistovjetimo s ostatkom života, to ćemo moći bolje otkriti izvore ljudske senzibilnosti i steći znanje za trajnu etiku i poželjni pravac djelovanja («We did not arrive on this planet as aliens. Humanity is part of nature, a species that evolved among other species. The more closely we identify ourselves with the rest of life, the more quickly we will be able to discover the sources of human sensibility and acquire the knowledge and which and enduring ethic, a sense of preferred direction, can be built.») (Wilson, 2001/1992:332) Po svojem starom običaju Wilson i ovdje iznosi proturječne stavove, jer najprije kritizira prijedloge o upravljanju eko-sustavima kao «science-fiction dreams», a zatim se zalaže za upravljanje okolišem, *stewardship of environment*. Wilson (2001/1992:335) na kraju ističe da trajna ekološka etika treba očuvati ne samo zdravlje i slobodu naše vrste, već pristup svijetu u kojem je ljudski duh rođen. U predgovoru za novo izdanje iz 2001. Wilson (2001/1992:VII-XXII) smatra da, usprkos određenim poboljšanjima, izgledi za očuvanje biodiverziteta prilično su loši, jer povećanje ljudske populacije i pretjerana potrošnja predstavljaju nepodnošljivi ekološki pritisak i uzrokuju istrebljivanje mnogih vrsta, najviše zbog uništavanja staništa. Čovječanstvo se nalazi u kritičnom tranzicijskom razdoblju u pravcu stvaranja održive civilizacije do koje treba spasiti što je moguće više divljih vrsta, i to kombinacijom znanstveno-tehničkih rješenja i ekološke edukacije. To znači da Wilson smatra da održanje tehničke civilizacije nije upitno, samo je pitanje koliko će biodiverzitet biti sačuvan do vremena njezine stabilizacije – problematičan stav u najboljem slučaju s obzirom na sudbinu agrarnih civilizacija i tekuće ekološke trendove, koji ukazuju da urbano-industrijska društva slijede putanju, samo znatno bržim tempom, svih civiliziranih društava prema samouništenju.

Biofilija je urođena emocionalna sklonost čovjeka prema drugim vrstama, koja ne može nestati u kratko vrijeme civilizacije (Wilson, 1996:165-179). To je tema, koja će kasnije, tokom 1990-ih godina, postati vrlo proširena u okviru evolucijske psihologije – koji oblici ljudskog ponašanja proizlaze iz čovjekove prilagođenosti na drevni pleistocenski okoliš ili okolinu evolucijske prilagođenosti (*environment of evolutionary adaptation* - EEA). U razmatranju ekološke krize Wilson je uvijek isticao da je jedan problem veći i ozbiljniji od svih ostalih: masovno istrebljivanje vrsta i naglo smanjivanje biodiverziteta, koje se odvija tempom usporedivim tek s onim od prije 65 milijuna godina kada su nestali dinosauri. Wilson (2001/1992) smatra da treba uložiti sve znanstvene i tehničke napore za očuvanje diverziteta, jer bez njega

Ljudi ne mogu opstati. Osnovni razlog očuvanja diverziteta trebale bi biti materijalne – energetske, medicinske i druge – koristi. No jednako bitne su i čovjekove duhovne potrebe – diverzitet je neophodan za zdravi ljudski život. To je usko povezano s urođenom ljudskom potrebom za bogatim biološkim okolišem na koji smo evolucijski adaptirani. Ljudski mozak razvio se u organskom i biocentričkom, a ne u mašinskom svijetu i stoga je normalno da i danas ljudi imaju potrebu za drevnim okolišem. U plastično-mehaničkom okolišu ljudi ne mogu ni preživjeti ni očuvati psihičko zdravlje. Gubitak diverziteta ne samo da ljude ugrožava fizički, već ih i psihički osakaćuje. No, diverzitet ima i moralnu vrijednost, jer svaka je vrsta vrijednost po sebi, izraz evolucijske adaptacije za određeni način života, koju ljudi nemaju pravo uništavati zbog sebičnih pobuda. Wilson se zalaže za novu ekološku etiku, koja za glavni cilj mora imati očuvanje biodiverziteta i mudro «stewardship of environment». Sve se ekološke struje trebaju oko toga usuglasiti. Za Wilsona biodiverzitet je najvrednije i najsvetije ljudsko nasljeđe i moguća zamjena za tradicionalne religije – ljudi, kao vrhunac evolucije, imaju obavezu da štite diverzitet (Wilson, 2001/1992:331-335). Njegov osnovni pristup je antropocentrički – najbitniji su ljudski materijalni i duhovni interesi – ali ponegdje ističe da su druge vrste vrijedne po sebi, kao čudo evolucije. Svaki oblik života, uključujući i one koje ljudi mrze zbog šteta ili preziru zbog sićušnosti, ima drevnu evolucijsku prošlost i ne zavređuje da bude samovoljno eksploatiran i uništavan. One su dio misterija života, koju treba poštivati, jer ljudi imaju genetsku potrebu za tajnovitošću divljine (Wilson, 2002:129-148).

Tokom 1990-ih godina ekološka problematika potpuno je prevladala u Wilsonovim djelima. To se vidi i u njegovoj zbirci rasprava i eseja, čija je središnja tema uska povezanost divlje i ljudske prirode (Wilson, 1996:IX). Eseji se odnose na različite teme, od razmišljanja o morskim psima i mravima do mogućnosti zasnivanja nove ekološke etike, ali zajedničko im je uvjerenje da bez ne-ljudskog svijeta i Prirode općenito čovjek ne može ni preživjeti ni dobro živjeti. U eseju, pod naslovom «In Praise of the Sharks», o bićima morskih dubina, koji su nepravedno na zlu glasu, Wilson (1996:33-44) se zalaže za zaštitu morskih pasa, kao živih fosila drevnog i nepokorenog svijeta iskonske divljine u kojoj se razvila i ljudska vrsta, simbola misterije i divljeg slobodnog svijeta. U eseju pod naslovom «The Little Things that Run the World» Wilson (1996:141-145) ističe da kukci ne trebaju nas, ali mi trebamo njih, jer bez njih tlo bi brzo postalo pustoš i nestali bi svi oblici života složeniji od bakterija i algi. Bezbrojne vrste kukaca zaslužuju ljudsku pozornost i poštovanje puno više od ekološki malo značajne «karizmatične megafaune». U članku «Biophilia and Environmental Ethic» Wilson (1996:165-179) ponavlja da je biofilija urođena sklonost ljudi prema drugim (divljim) vrstama, koja, u atrofiranom obliku, nastavlja postojati i u velikim gradovima. Biofilija je posljedica milijuna godina života naših hominidnih predaka u organskom okolišu i ne može nestati u kratko vrijeme civilizacije, jer mozak je evoluirao u biocentričkom, a ne mašinskom svijetu i bilo bi čudo da su sve naučene osobine izbrisane u nekoliko

tisuća godina civilizacije. Druge vrste nisu samo izvor korisnih sirovina, već i naši srodnici, bez kojih nema najboljeg mita – evolucijskog epa o stvaranju, koji treba imati izvorište u diverzitetu života. Najpoželjnija je snažna antropocentrička etika. U eseju «Is Humanity Suicidal?» Wilson (1996:183-199) smatra da je urođena agresivnost, teritorijalnost, sebičnost i kratkoročna perspektive značajno doprinose ekološki destruktivnom ponašanju. Ljudi ne mogu upravljati biosferom zbog njezine prevelike složenosti i svojeg premalog znanja. I ovdje Wilson komparira egzempcionalizam, koji fantazira o spasonosnoj tehnici, i environmentalizam, koji vidi čovječanstvo kao biološku vrstu čvrsto ovisnu o prirodnom svijetu i priznaje da ljudske sposobnosti nisu dovoljne da nas oslobode od ograničenja prirodnog okoliša u kojem su naši preci nastali. Svijet je previše složen da bi bio pretvoren u vrt u kojem ljudi gospodare kako im se sviđa. Vjerovati drugačije znači riskirati da veliki dio Zemlje pretvorimo u pustoš. Wilson zaključuje da čovječanstvo nije suicidalno i da može promijeniti svoje destruktivno ponašanje, ali samo uz velike teškoće.

Wilson nije samo povijesni, već i biološki progresivist, čvrsto uvjeren u progresivnost biološke evolucije, koja bi kulminirala u čovjeku. Wilson (2001/1992:174-175, 2003/1998:33) priznaje da su ljudi produkt evolucije, a ne svrha evolucije i da po prirodnoj selekciji, koja priznaje samo adaptivnost organizma na promjenljivi okoliš, evolucija nije progresivna. No, ipak misli da je napredak obilježje biološke evolucije po bilo kojem objektivnom kriteriju, jer se stalno pojavljuju sve veći i složeniji oblici života, koji zauzimaju nove niše. Kod čovjeka napredak je posebno izražen na kulturnom planu u pogledu širenja kooperacije i kontrole nad okolišem. Wilson smatra da ne trebamo «u našoj filozofiji negirati ono za što znamo u našim srcima da je istinito». Za Wilsona (2003/1998:132) ljudi su duh i mozak biosfere, prva vrsta sposobna razmišljati i štititi biosferu. I evolucija podupire upraviteljstvo, jer govori o srodstvu svih živih bića. Biosfera kao cjelina počela je misliti tek s nastankom čovjeka. Iz etičke perspektive ljudski je poziv da se brinu o kreaciji i zaštiti života. Ljudi su prva bića sposobna upravljati Zemljom i utjecati na globalne geofizikalne promjene. Wilson često koristi dualističku terminologiju, posebno kada poziva na «upravljanje prirodom». No, na drugim mjestima ističe da su ljudi dio prirode i potpuno ovisni o mreži života. Jednostavniji oblici života, poput kukaca, ne trebaju nas, ali mi trebamo njih, jer bi bez njih zemlja postala pustoš. Ljudi možda mogu upravljati mrtvom materijom, ali biosfera je za to presložena, a ljudsko znanje prefragmentarno. Wilson (1996:185-199, 2003/1998:297-333) posebno kritizira egzempcionalizam, koji smatra da su ljudi odvojeni od prirode i da mogu prosperirati bez obzira na masovno istrebljivanje vrsta. Priroda je nepredvidljiva zbog neprekidnih geoloških i klimatskih poremećaja i za sada ekologija ne može ponuditi nikakvo sigurno predviđanje. Priroda nije glina, koju možemo mjesiti kako nam padne na pamet. Wilson (1996:75-94, 183-199) smatra da su dublji korijeni ekološke krize u našoj pleistocenskoj prošlosti, jer su ljudi po prirodi agresivni i teritorijalni, skloni što većoj demografskoj i tehničkoj ekspanziji. Ljudi

su po prirodi sebični i vide samo blisku budućnost i neposredni okoliš, bez uvida u dublje uzroke problema, globalni pogled i daljnje posljedice. To je nekada bilo dobro, ali danas stvara ogromne probleme.

Wilson je već 1970-ih godina smatrao da je jedan od glavnih zadataka (ljudske) sociobiologije pokazati granice kulturne modifikacije bioloških osnovica ljudskog ponašanja. U novije vrijeme to je povezao s iznimno zapaženom knjigom «*Consilience: The Unity of Knowledge*» (2003, prvo izd. 1998) u kojoj zagovara unifikaciju znanja iz svih područja, od umjetnosti do fizike, s njihovim reduciranjem za zakone biologije i fizike. Središnja ideja *consilience* je da sve pojave mogu biti reducirane na zakone fizike (Wilson, 2003/1998:297). Ujedinjavanje znanja, na temelju malog broja prirodnih zakona, trebalo bi olakšati spoznavanje ljudske prirode i tako povećati broj ljudskih opcija u planiranju budućnosti i rješavanju mnogih problema (Wilson, 2003/1998:1-12). Tek ujedinjavanjem svih područja znanja moći ćemo razumjeti što smo i zašto smo ovdje (Wilson, 2003/1998:5). U tom je djelu posebno naglašen Wilsonov progresivizam, njegova vjera da je moderna znanost jedini legitimni oblik spoznaje. U ne-industrijskim društvima dominirale su zablude, praznovjerja i mitovi. Znanost je temelj univerzalne demokratske kulture, prva snaga sposobna da ujedini čovječanstvo. Danas je osnovna razlika između znanstvenih kultura, koje se temelje na racionalnom razumijevanju, i neznanstvenih kultura, koje se temelje na mitovima i fantazijama (Wilson, 2003/1998:48-50). Wilson (2003/1998:21-22) se zalaže za obnovu prosvjetiteljskih ideala o jedinstvu znanosti i racionalnoj spoznaji kao uvjetu socijalnog napretka. U obliku teorije evolucije znanost može ponuditi novu religiju – jer ljudi ne mogu bez svetih epova i svetih narativa, ljudski mozak je «*myth-making machine*» - umjesto iscrpljenih biblijskih religija, jer je biologija otkrila veličanstvenost dubokog vremena i progresivnost četiri milijarde godina života – evolucija može biti nova sekularna religija (Wilson, 2003/1998:295-297). Jedinstvo znanja za Wilsona primarno znači premošćivanje jaza između socijalnih i prirodnih znanosti. To primarno znači da prve budu stavljene pod kišobran drugih, jer su socijalni znanstvenici obraćali malo pažnje na znanstvene analize ljudske prirode i na drevno čovjekovo porijeklo (Wilson, 2003/1998:203). Socijalne discipline Wilson optužuje za zagovaranje koncepta prazne ploče i ignoriranje biološke dimenzije ljudskog ponašanja iz kojeg je proizašao kulturni relativizam, koji negira progresivnost moderne civilizacije. Socijalne znanosti negiraju evolucijsko nasljeđe i ljudsku prirodu i čovjeka proglašavaju tvorevinom kulture i povijesti (Wilson, 2003/1998:200-232). Na toj osnovi Wilson (2003/1998:230-231) posebno kritizira različite teorije racionalnog izbora, koje u čovjeku vide racionalnog računovođu i koje su previše ovisne o apstraktnim formulama i kompjuterskim analogijama. One premalo pozornosti obraćaju na osobine pravog mozga, organa kamenog doba evolucijski oblikovanog kroz eone vremena i tek nedavno bačenog u tuđi okoliš industrijskog društva. Zato je apstraktno racionalno razmišljanje vrlo rijetko i zato je znanost, iako epistemološki neizmjerljivo nadmoćnija, ostala marginalna u

odnosu na religiju. Ljudski je duh evoluirao da vjeruje u bogove, a ne u biologiju. Biologija i znanost općenito produkt su modernog društva i nisu, za razliku od religije ili biofilije, zapisane u genetskim algoritmima. Transcendentalizam religije izgleda mnogo privlačnije od empirizma znanosti, jer nudi osobnu besmrtnost i božansko opravdanje društva (Wilson, 2003/1998:291-292).

U *Consilience* Wilson veliku pozornost posvećuje i ranije čestoj temi – jazu između biologije i kulture ili teoriji bio-kulturnog diskontinuiteta. Wilson (2003/1998:51-52) ističe da je čovjek u samo tri stoljeća, od 1600. do 1900., beznačajno vrijeme za genetsku evoluciju, lansiran u tehno-znanstveno doba. To je samo kulminacija jaza između biološke i kulturne evolucije, koja je započela s neolitskom revolucijom prije 10.000 godina. Kulturna evolucija nesumnjivi je napredak, ali problem je da ju naš pleistocenski genom nije mogao pratiti, iako je i dalje s nama. Ljudska priroda produkt je milijuna godina života u okolišu, koji je sada uglavnom zaboravljen, ali poznavanje čovjeka nije moguće bez poznavanja njegove evulucijske prošlosti (Wilson, 2003/1998:135). Iako različit tempo biološke i kulturne evolucije može donekle oslabiti vezu između gena i kulture ne može ju nikada prekinuti, ali «podivljala» kultura može uništiti ljudsko društvo, koje ju forsira (Wilson, 2003/1998:174). Kultura ne može prevladati ili ukinuti biologiju, jer naš pleistocenski genom nije nestao za nekoliko tisuća godina. Pleistocenski geni ostali su i nastavljali propisivati osnovna pravila ljudske prirode. Ako oni nisu mogli držati tempo s kulturom, ova ih nije mogla eliminirati i oni su nosili ljudsku prirodu kroz kaos moderne povijesti (Wilson, 2003/1998:185). Prva premisa znanstvenog razumijevanja čovjeka jest da je on biološka vrsta, rođen prirodnom selekcijom u biotički bogatom okolišu. Epigenetska pravila u ljudskom mozgu oblikovana su tijekom genetske evolucije u skladu s potrebama naših pleistocenskih predaka, u životnim uvjetima fundamentalno različitim od današnjih (Wilson, 2003/1998:247). No, naša ljudska priroda još uvijek presudno utječe na evoluciju kulture (Wilson, 2003/1998:298).

Povezivanje socijalnih i prirodnih znanosti najpotrebnije je na području etike, jer su moralni filozofi napravili puno više štete nego koristi. Tradicionalna etika – bilo kršćanska, bilo sekularno-humanistička – počivala je na ignoriranju evulucijskog nasljeđa i biološke osnove ljudskog ponašanja i uzalud je nastojala moralne norme utemeljiti u zasebnom duhovnom području. Etička načela produkti su prirodne selekcije, mozga i kulture tokom milijuna godina hominidne evolucije (Wilson, 2003/1998:277-280). Drevni paleolitski i tribalski nagoni i dalje su s nama, ali su pomiješani, često na konfuzan i destruktivan način, s običajima civiliziranog društva. Zaključna Wilsonova razmatranja puna se, nimalo neobično za njega, proturječnih stavova. Wilson (2003/1998:305-309) optimistički tvrdi da su, zahvaljujući medicini i genetskom inženjeringu, ljudi na pragu *volicionalne evolucije* – preuzimanja kontrole nad vlastitom evolucijom i mogućnošću promjene ljudske prirode. Možemo napraviti od sebe što hoćemo i prevladati prirodnu selekciju. No,

Wilson (2002:309) preporučuje konzervativnost i suzdržavanje od radikalnijih zahvata u ljudsku prirodu, osim liječenja genetski nasljednih bolesti. Wilson (2003/1998:310) se zalaže za poštivanje zahtjeva drevne ljudske prirode, jer ono što idealiziramo i nastojimo rekonstruirati ili očuvati u Prirodi je specifični fizički okoliš u kojem je oblikovana ljudska vrsta. Ljudsko tijelo i duh prilagođeni su na taj svijet i zato mislimo da je on divan. Ljudi se ponašaju poput svih drugih vrsta, jer preferiraju onaj okoliš na koji su njihovi geni prilagođeni. Tu leži opstanak za čovjeka i duhovni mir. U direktnoj suprotnosti s prethodnim tvrdnjama Wilson (2003/1998:311-313) kritizira *homo proteus-a*, koji misli da može od sebe i društva napraviti što hoće. *Homo sapiens* priznaje biološka i ekološka ograničenja, brine zbog uništavanja drugih vrsta i nastoji razviti novu ekološku etiku. I ovdje Wilson (2003/1998:323-328) kritizira egzempcionaliste, koji ne razumiju da čovjek ne može zdravo živjeti potpuno ovisan o prostetičkoj tehnologiji, odsječen od svojeg normalnog organskog okoliša. Wilson (2003/1998:323-324) se zalaže za opreznu primjenu novih tehničkih rješenja kako bi se postigao «primjeren standard življenja» svih ljudi uz što manju ovisnost o prostetičkoj tehnologiji, čija je maligna ekspanzija osnovno obilježje novije ljudske povijesti. Inače prijeti opasnost da istrijebimo većinu vrsta i uđemo u *eremozoic* eru. Sve veće oslanjanje na prostetička oružja znači da sve činimo ranjivim. Što više istrebljujemo druge vrste to više osiromašujemo sebe, što više predajemo našu prirodu mašinskoj racionalizaciji u ime božanske moći to više postajemo ništica («To the extent that we depend on prosthetic devices to keep ourselves and the biosphere alive, we will render everything fragile. To the extent that we banish the rest of life, we will impoverish our own species for all time. And if we should surrender our genetic nature to machine-aided ratiocination and our ethics and art and our very meaning to habit of careless discussion in the name of progress, imagining ourselves godlike and absolved from our ancient heritage, we will become nothing.») (Wilson, 2003/1998:333)

Zadnje Wilsonovo djelo nastavlja analizu ekološke situacije početkom XXI. stoljeća i upozorava na njezino neprekidno pogoršanje, posebno što se tiče istrebljivanja vrsta i uništavanja staništa zbog ljudske demografske i tehničke ekspanzije. Wilson (2002:XXIII-XXIV, 23) smatra da se nalazimo u središtu borbe između tehno-znanstvenih snaga, koje su dovele do masovne ekološke destrukcije, i snaga, koje se mogu bolje upotrebiti. Problem nije u znanosti i industrijskoj tehnici, već u njihovoj neracionalnoj i destruktivnoj upotrebi. Wilson smatra da je najrealnija opcija da stanovništvo raste do 9 ili 10 milijardi oko sredine XXI. stoljeća i zatim se stabilizira u znatno osiromašenoj sredini. Mudro upravljanje trebalo bi pomoći da se izbjegne preveliki gubitak biodiverziteta (Wilson, 2002:31-35). Tom prilikom Wilson kritizira dubinsku ekologiju i druge ekocentričke pristupe ekološkoj krizi za koje smatra da su previše radikalni u svojoj kritici moderne civilizacije. No, Wilson (2002:106) upozorava da je fantaziranje misliti da čovjek može upravljati eko-sustavima i da genetskom proizvodnjom novih vrsta može nadoknaditi

smanjivanje biodiverziteta. I ovdje Wilson kritizira egzempcionalističku paradigmu, koja misli da je čovjek neovisan o prirodi i drugim vrstama. Suština environmentalističke paradigme je priznanje da ljudi potpuno ovise o krhkoj ravnoteži biosfere, koju ljudi ugrožavaju na vlastitu štetu. Ljudi nisu anđeoska bića niti svemirci, već su evoluirali ovdje, među mnogim drugim vrstama i postoje kao jedno organsko čudo povezani s ostalim čudima. Prirodni svijet, prema kojem smo toliko destruktivni, bio je i ostao naša kolijevka i naš jedini dom i na njega smo potpuno prilagođeni («Humanity did not descend as angelic beings into this world. Nor are we aliens who colonized Earth. We evolved here, one among many species, across millions of years, and exist as one organic miracle linked to others. The natural environment we treat with such unnecessary ignorance and recklessness was our cradle and nursery, our schools and remains our only home. To its special conditions we are intimately adapted in every one of the bodily fibers and biochemical transactions that gives us life.») (Wilson, 2002:40) I ovdje Wilson (2002:133) zagovara jednu od svojih omiljenih ideja – kako evoluciju pretvoriti u kvazi-znanstveni mit o stvaranju. Svaka kultura imala je mit o stvaranju i današnji čovjek nije izuzetak. U današnje doba globalizacije evolucijska povijest najbolji je mit, jer ističe jedinstvenu ljudsku prirodu, koja povezuje sve članove naše vrste, ali tako da čuva našu povezanost s drugim vrstama. U zaključnim razmatranjima Wilson se zalaže da svi ljudi imaju «pristojan životni standard» - pod čim, vjerojatno, misli na život urbane srednje klase – uz maksimalno očuvanje biodiverziteta. No, istovremeno upozorava – što je najbolji komentar realnosti njegovih želja – da bi za to trebalo izmisliti još nekoliko planeta Zemlja. Wilson se zalaže za lociranje i zaštitu najvažnijih ekoloških područja – ponajprije tropskih prašuma – koje sadrže najveće biološko bogatstvo i najviše ugroženih vrsta. Pri tome naglasak mora biti na jednostavnijim oblicima života, posebno biljkama i kukcima, a tek zatim na karizmatičnoj megafauni, velikim sisavcima i pticama. Svoje *pia desideria* Wilson (2002:189) sažima u uvjerenju da je civilizacija sposobna za vjeru u Boga i svemirska istraživanja i naći će načina da sačuva integritet života na matičnoj planeti.

* * *

Wilsonovi stavovi izazvali su mnogobrojna reagiranja u ekološkim krugovima. Radikalni ekologisti, posebno bliski dubinskoj ekologiji, kritizirali su ga zbog naglašenog antropocentrizma i obrane tehničke civilizacije. Wendell Berry (2000), američki farmer i književnik iz Kentuckyja, detaljno je kritizirao «Consilience» zbog zagovaranja mehaničkog redukcionizma i scijentističke arogancije, koja misli da čovjek može sve spoznati i svime zavladata. Berry smatra da je Wilson fanatični materijalist za kojeg je misterija samo posljedica ljudskog neznanja, a priroda i živa bića strojevi s kojima se može manipulirati sukladno interesima korporativnog industrijalizma. Konzervativni politički kritičar John Gray («E. O. Wilson», *New*

Statesman 14. VII. 2003) smatra da je Wilson rastrgan između naturalizma, koji priznaje ljudsku pripadnost prirodi, i sekularnog humanizma, koji tvrdi da ljudi nisu životinje i nisu dio prirode. Wilsonov scijentizam, koji vjeruje da znanost može riješiti sve probleme, dio je religije i nema veze sa stvarnošću. Konzervativni eko-kritičar blizak dubinskoj ekologiji Chet Bowers («Re-Assessing E. O. Wilson's Contribution to the Environmental Movement», *The Trumpeter* 19/1, 2003, 37-55) smatra da Wilsonov scijentizam i podrška tehničkoj civilizaciji potkopava njegovo iskreno zalaganje za divljinu i biodiverzitet. Wilson potpuno ignorira usku povezanost znanosti s politikom i industrijom i njezin veliki doprinos ekološkoj devastaciji – on želi svjetsku monokulturu s neospornim monopolom zapadnjačke znanosti, koja je dala ne mali doprinos ekološkoj destruktiji. Bowers ističe da Wilson pati od prometejskog kompleksa o neograničenoj tehničkoj moći modernog čovjeka iz čega proizlazi njegov neobuzdani antropocentrizam. Wilsonova ekološka razmatranja naišla su na značajan odjek u teoriji eko-književnosti ili eko-kriticizmu, koji analizira estetsku dimenziju ljudskog doživljavanja prirodnog svijeta (Love, 2003; Phillips, 2003; Kerridge, 2005).

Malo je koji intelektualac bio toliko često kritiziran iz toliko različitih pozicija kao E. O. Wilson. Prigovori upućeni njegovom djelu su mnogobrojni i odnose se na sve moguće probleme, od optužbi za rasizam i seksizam, do optužbi za antropocentrizam i humanističku aroganciju. Većina napada na Wilsonovu sociobiologiju, posebno tokom druge polovice 1970-ih i u toku 1980-ih godina, polazila je od egzempcionalističke paradigme i hipoteze biološkog diskontinuiteta, odbijanja da se prizna da je čovjek životinjska vrsta i dio Prirode. Čak i u kritičnoj ekološkoj literaturi postoji obilje fantaziranja o ljudima kao «gospodarima Prirode», koji samo trebaju naučiti da «mudro» koriste svoje «gospodstvo» (Shabecoff, 2003; Ehrlich, 2002; Ehrlich-Ehrlich, 2005) i kritika iluzija o ljudskom egzempcionalizmu trajno zadržava aktualnost. Wilsonov naturalistički objektivizam nespojiv je i s prikazivanjem prirodnog svijeta kao socijalne i jezične konstrukcije ljudskih grupa, tendencija, koja je uzela snažnog maha u dijelu humanističkih disciplina zadnjih godina, od post-modernizma do dijela ekološke sociologije. Humanistički kritičari Wilsonove teorije polazili su od standardnog modela socijalnih disciplina, koji počiva na primatu kulturne adaptacije, egzempcionalističkoj paradigmi, biološkom diskontinuitetu i mističnom shvaćanju Kulture kao autonomne sile, koja opeirira nezavisno od bioloških ograničenja (Montagu, 1980; Bock, 1980; Kuper, 1994; Rose-Rose, 2000; Malik, 2001; Dupre, 2002, 2003; Snooks, 2003; Stevenson, 2004). Neki od kritičara – S. J. Gould, R. Lewontin, N. Eldredge, P. Ehrlich – bili su biolozi bliski standardnom modelu socijalnih disciplina, koji ističe autonomiju ljudske djelatnosti i posebnost kulture. No, većina kritičara bilo su humanistički obrazovani intelektualci i kulturni deterministi, koji su dovodili u pitanje samo zadnje poglavlje *Sociobiologije*, dok ih ostala poglavlja uopće nisu zanimala, jer su se odnosila na «životinje». To je u osnovici nespojivo s Wilsonovom metodologijom, potpuno logičnom i opravdanom iz perspektive darvinističkog evolucionizma, po kojoj

postoji biološki kontinuitet između čovjeka i drugih vrsta, jer je čovjek životinja obilježena evolucijskom prošalošću, produkt desetina milijuna godina primatske i hominidne evolucije, a ne *alien* - vanzemaljac ili bestjelesni um. Iz te perspektive, Wilson je *morao* uvrstiti poglavlje o čovjeku – jer čovjek jest životinja i jest dio Prirode, čije proučavanje ne može biti bitno različito od proučavanja drugih prirodnih pojava. Kritika egzempcionalističke paradigme i biološkog diskontinuiteta, koja se često provlači kroz Wilsonova djela, velika je snaga njegove znanstvene i filozofske pozicije i obrnuto, njegovi kritičari često zastupaju uvijek pogrešni i davno zastarjeli humanistički dualizam priroda/kultura. Teorija bio-kulturnog diskontinuiteta čini se jedino smisleno i logično objašnjenje za kolektivne patologije civilizacije – ratove, međuljudsku eksploataciju, ekološku destrukciju, urbano nasilje i anomiju itd. – koje samo kulminiraju zadnjih stotinjak godina. Pozivanje na određene socijalno-povijesne okolnosti, kao u standardnom modelu socijalnih disciplina, nema smisla, jer ako je čovjek *homo proteus*, *tabula rasa* i svoja vlastita tvorevina morao bi se bez problema prilagoditi svijetu, koji je sam stvorio. Bez priznanje biološke i ekološke dimenzije ljudskog života ne može se ništa razumjeti u ljudskoj povijesti, uključujući i današnje događaje. Taj je pristup nespojiv sa standardnim modelom socijalnih disciplina, koje polaze od apsolutizacije kulturno-historijske dimenzije ljudskog života, ignorirajući nove spoznaje ljudske ekologije i evolucijske biologije. Darvinistički evolucionizam, suprotno standardnom modelu, ne želi čovjeka rastvarati u partikularnim socijalno-historijskim okolnostima, jer priznaje postojanje ljudske prirode ili biogramatike, ne kao vječne suštine, već kao evolucijski oblikovanih psiho-fizioloških osobina, koji nas konstituiraju kao biološku vrstu. Iako to Wilson nije uočio, njegovo isticanje biološkog kontinuiteta i čovjekove pripadnosti Prirodi ima mnogo dodirnih točaka s radikalnim ekološkim strujama, posebno dubinskom ekologijom. Ironično, potonju je Wilson (2002, 2003) napadao povezujući ju s postmodernističkim i ljevičarskim strujama s kojima je dubinska ekologija često polemizirala. Poput Wilsona, dubinska ekologija priznaje čovjekovu pripadnost Prirodi, gleda na čovjeka kao na jednu od bezbrojnih životinjskih vrsta, priznaje naš kontinuitet s drugim oblicima života, kritizira humanistički egzempcionalizam i antropocentrizam, zalaže se za očuvanje divljeg biodiverziteta itd. No, dubinska ekologija za Wilsona je previše radikalna, jer konzekventno izvodi radikalne zaključke iz osnovnih premisa.

Wilsonova ekološka filozofija obilježena je dubokim proturječnostima, od kritike (moderne) civilizacije do veličanja Napretka, od kritike dualizma i egzempcionalizma do zagovaranja ljudskog upravljanja prirodom, od isticanja beznačajnosti čovjeka u evolucijskoj perspektivi do arogantnog antropocentrizma, od zagovaranja racionalne znanosti do fetišizacije evolucije i biodiverziteta, od striktnog materijalizma do opravdanja mita i religije, od isticanja ljudske prilagođenosti pleistocenskom okolišu do gledanja na urbano-industrijska društva kao vrhunac Povijesnog Napretka itd. To je jedan od razloga velikog utjecaja njegovih radova, jer je svatko u njima mogao ponešto pronaći. Kritička analiza njegovih ekoloških

stavova može poslužiti kao osnova za kritičku analizu reformističkih struja u evolucijskoj biologiji općenito. Osnovnu proturječnost Wilson dijeli sa svim drugim reformističkim ekologistima: nastojanje da se organski okoliš, diverzitet i divljina očuva uz očuvanje društva i načina života, koji ih nemilice uništavaju. Poput svih reformističkih ekologista Wilson želi imati kolač i pojesti ga, predlažući simplificirana rješenja o novoj etici i tehnofiksevima. Ako je scijectizirana tehnika dio problema – jer je znatno pogoršala ekološke probleme – kako može biti dio rješenja? To je kao da netko tvrdi da je nacizam dio rješenja za totalitarizam ili da je rasizam dio rješenja za međuljudsku eksploataciju. Na Wilsona nikakvi utjecaj nisu ostavile promjene u povijesno-antropološkim istraživanjima zadnjih pola stoljeća, koja su znatno promijenila sliku o sakupljačko-lovačkim društvima. Wilson i dalje, na početku XXI. stoljeća, zastupa staru hobbessijansku sliku o teškom i bijednom životu tih ljudi, punom gluposti i praznovjerja. Mnogi Wilsonovi stavovi, od demonskog divljaka do progresivnosti ljudske povijesti i biološke evolucije, pripadaju starom svijetu progresivističkog modernizma, ideologije, koja još uvijek dominira, ali čiji je primat davno osporen u akademskim krugovima. Elementi humanističkog voluntarizma i antropocentričke arogancije – «upravljanje okolišem», čovjek kao «vrhunac evolucije» i slično – prisutni su u ne maloj mjeri kod Wilsona i proizlaze ne iz njegovog znanstvenog optiranja za darvinistički bioekološki pristup čovjeku, već iz njegovog normativnog optiranja za liberalni humanizam i mitologiju urbano-industrijskog društva.

Wilson je pravi biološki naturalist u čiju ljubav prema divljem prirodnom svijetu ne treba sumnjati. Njegova su djela nezaobilazna literatura za svakog čovjeka, kojemu je na srcu opstanak slobodnih divljih vrsta i bogatog diverziteta za koji imamo genetski utemeljenu potrebu. No, Wilson svesrdno podupire društvo, koje ima najgori ekološki bilans i istrijebilo je daleko najviše vrsta, i prezire društva, koje su najmanje naštetila biodiverzitetu. Teorija bio-kulturnog diskontinuiteta upućivala bi da je plemenski život za čovjeka načelno najpoželjniji, jer odgovara ljudskoj prirodi. No, Wilson (2000/1984:12-14) smatra da takav pristup znači zagovaranje «plemenitog divljaka», koji je živio bijednim, kratkim i nesigurnim životom i koji je odgovoran za istrebljivanje mnogih vrsta u sjevernoj Americi, Australiji i pacifičkim otocima. To je dobro poznati Hobbesov sindrom ili Hobbesova pogreška, tendencija civiliziranog čovjeka da obilježja (moderne) civilizacije prebacuje u neciviliziranu prošlost. Još ironičnije, Wilson podupire društvo, koje je najmanje u skladu s ljudskom prirodom i prezire društva kod kojih je jaz između ljudske prirode i socijalnog okruženja najmanji. Impresivna znanja, koja su tradicionalna društva prikupila o svojem zavičaju, biljnom i životinjskom svijetu i koje se može mjeriti sa suvremenom biologijom, za Wilsona su samo praznovjerja i mitovi. Wilsonov progresivistički fundamentalizam danas izgleda kao teški anakronizam, orijentacija, koja slabo izražava prevladavajuće tendencije posebno u društvenim disciplinama. Iz toga proizlazi čitav niz predruda, koje su u socijalnim disciplinama davno napuštene ili, barem, znatno oslabljene zadnjih desetljeća: linearni progresivizam, crno-bijelo gledanje na različita društva, obožavanje

Znanosti (scijentolatrija), mit o neutralnosti tehnike, tvrdi antropocentrizam itd. Koliko god isticanje biološke i ekološke dimenzije ljudskog života ide ispred standardnog modela socijalnih disciplina, toliko se ove predrasude, tipične za XIX. stoljeće, spuštaju ispod. Na jednim mjestima Wilson poistovjećuje perspektivu čovjeka i perspektivu Zemlje, odnosno života na Zemlji, tvrdeći da ljudi mogu uništiti sav život ili najveći dio života, a da tehnička civilizacija i dalje postoji. «Konzervacijska etika» kod Wilsona ponegdje znači očuvanje Zemlje, negdje biodiverziteta, negdje ljudske vrste, a negdje tehnička civilizacija. Ponegdje Wilson tvrdi da je šteta, koju ljudi rade u istrebljivanju vrsta, nepopravljiva, a ponegdje da će se biodiverzitet svakako obnoviti, kao i u svim prijašnjim masovnim pomorima vrsta, samo kroz više milijuna godina, razdoblju, koje nema smisla za nas i naše potomstvo. Ponegdje Wilson tvrdi da bi trebalo izumiti još četiri Zemlje ako bi sve države imale standard SAD-a, a ponegdje da deset milijardi ljudi mogu bez problema imati «pristojan materijalni standard». Antropocentrički voluntarizam toliko je snažan kod Wilsona da ponegdje tvrdi da ljudi mogu istrijebiti gotovo sav život i uništiti svu preostalu divljinu, a da deset milijardi ljudi ima visok materijalni standard. U jednom intervjuu (<http://www.actionbioscience.org/biodiversity/wilson.html>) Wilson tvrdi da ljudi mogu istrijebiti sve druge vrste, ali to nije poželjno, jer bi morali naći zamjenu u prostetičkoj tehnologiji na koju evolucijski nisu prilagođeni. Dakle, posjedujemo božansku moć da uništimo sav život – iako, čudno, nismo u stanju potisnuti štakore i miševe iz vlastitih gradova, a naši samoproklamirani ratovi protiv bakterija i kukaca samo dovodi do ekspanzije pravih «patogenih klica» i «štetočina». Ponegdje Wilson upozorava na apsurdnu vjeru u čudotvorne tehno-fikseve – jer je previše toga na kocki – a ponegdje zaziva spasonosnu tehniku, jer samo nevjerovatna tehnička čuda mogu osigurati dugoročni opstanak desetak milijardi ljudi sa standardom urbane srednje klase. U «Consilience» Wilson tvrdi da je čovjek i ljudski mozak stroj, što je teško usuglasiti s tezom o biofililiji kao posljedicu milijuna godina života u organskom okolišu. Wilson se svakog desetljeća pojavljuje kao čudesni spasitelj s novim čarobnim formulama za spašavanje svijeta od ratova, nasilja, neznanja i ekološke kataklizme: sociobiologija 1970-ih godina, biofilija 1980-ih godina, *consilience* 1990-ih godina, formiranje eko-zona 2000-ih godina. To su pokušaji da se osigura opstanak i sretna budućnost čovječanstva u sve nestabilnijem okolišu na koji današnji ljudi nemaju nikakvu sposobnost evolucijske adaptacije. Na površini Wilsonova djela obilježena su tipičnim liberalnim optimizmom i vjerom u čovjekovu racionalnu sposobnost da riješi probleme i izgradi bolji svijet. No, ispod površine provlači se zloslutna sjena socijalne i ekološke apokalipse, koju bi samo neko čudo – zvano sociobiologije, *consilience* ili kako već – moglo spriječiti. Wilsonov progresivistički modernizam više nije vedra vjera u napredak, spontano izrasla iz početaka industrijalizacije, već grčevita dogma i zadnja barijera pred ekološkim nihilizmom. Kod Wilsona, kao i kod mnogih drugih ekoloških mislioca, prisutan je čudan diskontinuitet između sumornog opisa ekološke situacije i naglašenog optimizma oko mogućih rješenja. Što je situacija teža to nada mora biti veća. Wilson na

mnogim mjestima ističe da *moramo vjerovati* da čovjek može naći rješenja. To je sasvim ljudski, ali, na žalost, nema nikakvog znanstvenog utemeljenja, niti logično slijedi iz njegovih znanstvenih analiza.

Wilsonovo inzistiranje na ljudskoj prilagođenosti na pleistocenski način života teško se može usuglasiti s mitom o napretku. Na jednim mjestima ispada da je problem u ljudskoj prirodi, koja više ne odgovara novim uvjetima, a na drugim u prebrzim kulturnim promjenama na koje nas prirodna selekcija nije mogla pripremiti. Odgovor na Wilsonovo (2003/1998:51) pitanje kako je prirodna selekcija mogla pripremiti ljude na civilizaciju prije pojave civilizacije vrlo je jednostavno: nikako – ljudi, ovakvi kakvi jesu, nikada nisu bili i nikada neće biti optimalno prilagođeni na život u složenim društvima i velikim gradovima. Wilson ističe da mitovi – neophodni pratitelji ljudske egzistencije – mogu biti nejednake adaptacijske vrijednosti, ali svejedno podržava mit, koji daleko najmanju adaptacijsku vrijednost – mit o Napretku. U «Consilience» Wilson se zalaže za unifikaciju svih područja ljudskog znanja, iako i sam priznaje da je ljudski mozak prilagođen za pleistocenski način života, a ne za apstraktni dedukcionizam moderne znanosti – razlog zašto je ozbiljno bavljenje (modernom) znanošću i danas tako rijetko prisutno. I za Wilsona problem nije u kulturi – jer tehnička civilizacija ne smije doći u pitanje – već u biologiji, ljudskim epigenetskim pravilima pleistocenskog porijekla, koji su se danas pretvorili u *maladaptations* i koje treba, u interesu Povijesnog Napretka, «racionalno kontrolirati». Poput evolucijskih psihologa, Wilsonova obrana moderne civilizacije ne može počivati na njegovom biološko-evolucijskom pristupu – te su dvije stvari potpuno odvojene jedna od druge. U Wilsonovom duhu bore se dvije religiozne žudnje: ljubav prema divljem zelenom svijetu u kojem smo ponikli i kojeg *genetski* nikada nismo napustili, i ljubav prema vlastitom društvu, tehničkoj civilizaciji i industrijskim velegradovima, koji bi trebali biti «vrhunac povijesnog napretka». Te su dvije žudnje nespojive, jer «povijesni/socijalni napredak», tj. ekspanzija stanovništva, tehnike, gradova i civilizacije, uvijek se odvijao na štetu divljih staništa i divljih vrsta, a to znači na štetu čovjeka, jer i mi smo divlja vrsta. Domestifikacije i civilizacija – osnove «povijesnog napretka» – uvijek su značile objavu rata divljini i tendenciju da se divlji biodiverzitet reducira u korist ekspanzije čovjeka i nekoliko domaćih biljaka i životinja. Poput evolucijskih psihologa i Wilsona znanstvena analiza vuče na jednu, a kulturne predrasude – obrana tehničke civilizacije i liberalne demokracije – na drugu stranu. Iz prvog pristupa slijede jedni, a iz drugog drugi, međusobno inkompatibilni zaključci. Wilsonov ekološki i naturalistički pristup sadrži puno vrijednih uvida, ali zasjenjen je njegovim liberalno-humanističkim predrasudama, koje češće odnose prevagu. Genetski zasnovan etnocentrizam – obrana vlastitog društva – zasjenila je, ne samo kod njega, genetski zasnovanu ljubav prema divljini i biodiverzitetu. Mnogobrojne proturječnosti u Wilsonovom djelu proizlazi iz njegovog pokušaja da istovremeno zastupa dva inkompatibilna pristupa – ekološko-evolucionističko-naturalistički i progresivističko-humanističko-liberalni. Slično

mnogim drugim evolucijskim teoretičarima Wilson nije spreman izvesti zaključke, koji se logično nameću iz glavnog toka njegove znanstvene analize, jer su oni nespojivi s opravdanjem moderne civilizacije i mita o napretku. Jedan od razloga je Wilsonovo nepoznavanje ekološke literature iz socijalnih disciplina. Sudeći po bilješkama u različitim djelima Wilson uopće ne poznaje ogromnu ekološku literaturu, koja se zadnja dva-tri desetljeća pojavila u filozofiji, sociologiji, antropologiji, psihologiji, književnosti i drugim socijalnim područjima. Kao profesionalni biolog Wilson nije ju dužan poznavati, ali jest kao čovjek, koji se stalno zalaže za jedinstvo znanja i prevladavanje jaza između dviju kultura. Poznavanje te ekološke literature, pune sofisticirane kritike (moderne) civilizacije, moglo je pomoći Wilsonu u izbjegavanju mnogih proturječnosti i većoj spremnosti za izvede logične i radikalne zaključke iz svojih briljantnih, ali često polovičnih analiza. Wilsonovi *deskriptivni* stavovi vrlo su bliski analizi antropologa Paula Sheparda (1925-1996), koji je također isticao jaz između naše pleistocenske prošlosti i neadekvatnog socijalnog okruženja kao ključan uzrok naših problema, ali iz toga je izveo logične zaključke o *regresivnosti* novije ljudske povijesti, od početaka domestifikacije do danas, i o represivnom i destruktivnom karakteru civilizacije. To je uvjerenje do kojeg zadnja dva-tri desetljeća, dolazi sve veći broj ekoloških kritičara, posebno dubinskih ekologa, radikalnih antropologa, anarho-primitivista i drugih kritičara civilizacije. Za Wilsona civilizacija i, posebno, moderna civilizacije, nesumnjivi je blagoslov i veliki napredak – stav vrlo čudan ako je čovjek genetski optimalno prilagođen na necivilizirane (pleistocenske) uvjete života u malim plemenskim zajednicama i divljem organskom okolišu. Iz teorije bio-kulturnog diskontinuiteta, osnovnog Wilsonovog objašnjenja naših ogromnih ekoloških i drugih problema, logično slijedi da je novija ljudska povijest ne progresivna, već regresivna, ne u moralnom smislu, već u smislu opadanja kvalitete ljudskog života i sve težem zadovoljenju osnovnih, genetski utemeljenih potreba, od zajednice i zavičaja do divljine i čistog organskog okoliša. No, Wilson je barem svjestan presudne važnosti teorije bio-kulturnog diskontinuiteta za razliku od mnogih suvremenih darvinista, koji ju spominju usput i zatim brzo prelaze na bezazlenije teme, od evolucijskih korijena ogovaranja do seksualne kompeticije i za razliku od *old-fashioned* humanista, koji i danas dominiraju u humanističkim disciplinama i koji uopće ne priznaju postojanje evolucijski oblikovane ljudske prirode. Wilsonova nesklonost da iz teorije bio-kulturnog diskontinuiteta izvuče logične i radikalne zaključke može biti propust, ali ne poništava njegove mnoge dobre uvide i valjani osnovni bio-ekološki pristup čovjeku.

Tokom 1970-ih godina Wilson je vjerovao u mogućnost ubrzanja ljudske biološke evolucije kao načina smanjivanja tenzija između ljudske prirode i civiliziranog (urbano-industrijskog) okruženja, tj. vjerovao je da bi se biologija mogla prilagoditi kulturi. To je umnogome temeljio na vjeri u velike mogućnosti genetskog inženjeringa, u vrijeme kada se, u široj javnosti, o tome još gotovo uopće nije govorilo. Kasnije, do 1990-ih godina, Wilson je odustao od tih nada, u vrijeme kada se svuda

širila vjera u svespasonosna čuda genetskih tehnika. Sada naglasak više na prilagođavanju biologije kulturi, već obratno – prilagođavanje kulture biologiji. No, problem je ostao isti: kako to postići ako je taj temeljni sukob – iz kojeg proizlazi svi naši glavni problemi – posljedica kumulativne djelatnosti stotina ljudskih generacija. Wilsonovi prijedlozi su stereotipni, gotovo trivijalni – bolja znanstvena edukacija, veća racionalnost, nova ekološka etika, adekvatni tehno-fiksevi itd. – i može ih zastupati bilo koji kulturni determinist i humanistički moralist. Za njih nije potrebno poznavanje darvinističkog evolucionizma i priznanje čovjekove evulucijske prošlosti. Još gore, ti prijedlozi konzekventno vode u *povećanju* jaza između ljudske prirode i socijalnog okruženja umjesto u njegovo smanjivanje. Novi tehno-fiksevi znače još veću ovisnost o prostetičkoj tehnici, «bolja» državna regulacija znači još veći birokratizam i centralizam», «bolja» znanstvena edukacija znači još složeniji obrazovni sustav i još veći pritisak na đake, studente i učitelje, nova etika znači idealizam i još veći gubitak veze sa stvarnošću itd. Jedino što logično slijedi iz teorije bio-kulturnog diskontinuiteta je potreba *redukcija* antropogenog čimbenika – smanjivanje stanovništva, tehnike, gradova, proizvodnje, potrošnje itd. No, taj zaključak Wilson, kao i drugi evulucijski teoretičari, ne žele izvući, možda zato jer je previše nepopularan i kratkoročno neprovediv. Ljudi mogu tako djelovati i nesvjesno, pod pritiskom objektivnih okolnosti, ali pozitivni efekti mogu se pokazati tek dugoročno, kroz više generacija. Čovjek, poput svih drugih životinja, rukovodi se kratkoročnim ciljevima i ne može računati na dugoročne posljedice svoje djelatnosti, jer ne može znati kakve će one biti. Kratkoročna orijentacija unutar urbano-industrijskih društava može značiti samo orijentaciju na nove tehno-fikseve, državnu regulaciju i specijalističku naobrazbu – sve što je dio problema i što neminovno mora pogoršati situaciju. Hvatanje za čudotvorne tehno-fiskeve ili čudotvorne utopije samo povećava ljudsku bijedu, jer raspiruje potpuno nerealne nade. Kratkoročno i svojom djelatnošću ljudi ne mogu učiniti ništa da smanje svoje probleme i olakšaju svoje očajno stanje. To je nepodnošljivi zaključak za ogromnu većinu ljudi, uključujući i one teoretičare, poput Wilsona, iz čijih analiza on logično slijedi. Koncept koevolucije gena i kulture, koju je Wilson razvio početkom 1980-ih godina s Lumsdenom i zadržao 1990-ih godina, implicira da postoji harmonični odnos između genetske i kulturne evolucije. To je u direktnoj suprotnosti s teorijom biokulturnog diskontinuiteta, koju je Wilson isticao od početka, a zadnjih 10-15 godina sve češće. Koevolucija gena i kulture može važiti za drevnu ljudsku prošlost – o čemu, međutim, nema dovoljno arheoloških podataka – ali sigurno ne za noviju ljudsku prošlost, zadnjih nekoliko tisuća godina, kada dolazi do sve većeg jaza između ljudske prirode i prebrzo nastalog novog socijalnog okruženja.

Wilson želi očuvanje biodiverziteta ne samo na temelju očuvanja kulture, koja ga *mora* neprekidno smanjivati, već i tako da mu prida kvazi-religiozno značenje. To je moguće samo uz duboku ljudsku identifikaciju, koja bi u biodiverzitetu nalazila religiozni smisao. No, to nema puno smisla iz nekoliko razloga. Ljudi su konačna i

ograničena bića, koja na svijet gledaju kroz uske vremenske i prostorne odsječke. To je posljedica naše evolucijske prošlosti, milijuna godina života u malim zajednicama, konkretnom zavičaju i kratkom trajanju – do danas ne bitno produženom – ljudskog života. Teško je očekivati da velika većina ljudi razumije globalni značaj ekoloških promjena ili uništavanje biodiverziteta u tisućama kilometara udaljenim područjima, koje nikada neće posjetiti ni kao turisti. Samo neki ljudi, koji moraju ulagati veliki intelektualni trud, mogu ponešto razumjeti od apstraktnih bioloških i ekoloških problema – trud, koji je iluzorno očekivati od većine ljudi. Identifikacija s biodiverzitetom i biosferom uopće jednostavno nema smisla iz ograničene ljudske perspektive, prilagođene na pleistocenski način života – nešto što Wilsonu ne bi trebalo biti teško zaključiti. Ogromna većina – više od 99,99% - vrsta otpada na bakterije, biljke i kukce, jednostavnije oblike života prema kojima (moderni) ljudi pokazuju ili posvemašnju ravnodušnost ili, još gore, strah i odbojnost (kukci=štetočine, bakterije=patogene klice). Ljudi su prirodno skloni poistovjećivati se sa sebi bliskim vrstama – poput drugih velikih sisavaca – koje su ekološki malo bitne, a za biodiverzitet beznačajne, jer se gube u moru jednostavnijih vrsta.

Dva su osnovna načina na koji Wilson nastoji propagirati teoriju evoluciju u široj javnosti. Prvi je njezino progresivističko tumačenje. Wilson je svjestan da darvinistički evolucionizam, sa središnjim mjestom prirodne selekcije, ne ostavlja puno mjesta za «švercanje» napretka u biološku evoluciju. Posebno se ograđuje od velikih kozmičkih shema, poput Herberta Spencera ili Juliana Huxleyja, koji su na posebno zlu glasu u biološkim krugovima. Jedino što mu ostaje je izbor složenosti, koji je, prilično očito, subjektivni kriterij, neodvojiv od specističkih (antropocentričnih) predrasuda i teško usuglasiv s objektivističkim idealom moderne znanosti. Drugi pokušaj pridavanja ljudskog smisla evoluciji, usko povezan s prvim, je prikazivanje čovjeka ne samo kao vrhunca evolucije, već kao neku vrstu mozga biosfere. Ovo Wilson spominje znatno rjeđe, ali tvrdnja nije manje problematična od prve. Teza o čovjeku kao «mozgu» javlja se često u različitim strujama *new age*-a prema kojima Wilson, inače, nema nikakvih simpatija. To je prilično nelogična metafora, jer tijelo ne može živjeti bez mozga, kod bića koji ga imaju. Život na Zemlji postojao je davno prije prvih hominida i postojat će i nakon njih, jer osnovicama života – bakterijama, biljkama i planktonima – nikakav mozak nije potreban. Hipoteze o složenosti i mozgu konstrukcije su, koje trebaju uvećati značaj čovjeka unutar biosfere i koje nemaju nikakvu znanstvenu valjanost. I po kriteriju socijalnog altruizma, kojem je Wilson uvijek pridavao veliki značaj, prije postoji «regres», jer društva sisavaca sadrže znatno više sebičnog i destruktivnog ponašanja nego društva kukaca ili, pogotovo, kolonija beskralježnjaka. Isto je i s ljudskom poviješću u kojoj je širenje agro-civiliziranih poredaka – krivo zvano «socijalna evolucija» - uvijek značilo smanjivanje altruizma i povećanje sebičnog i patološkog ponašanja s kulminacijom u modernim urbano-industrijskim društvima. Wilsonove teze o «evolucijskom napretku» pripadaju humanističkom evolucionizmu XIX. stoljeća i više su lamarckijansko-spencerijanske, nego darvini-

stičke. One su teško usuglasive i s Wilsonovom analizom ekološke krize po kojoj bi čovjek puno prije bio maligni tumor biosfere, nego vrhunac evolucije.

Wilsonovo nastojanje da propagira evoluciju prikazujući je kao znanstveni oblik epa o stvaranju nema čvrste osnove. Teorija evolucije znanstvena je teorija, koja ogromnu većinu ljudi uopće ne zanima i koja može biti predavan u školama samo u izopačenom obliku humanističkog pop-evolucionizma. Od malobrojnih ljudi, koje nešto znaju o njoj, mnogi su, poput biblijskih kreacionista ili kulturnih determinista, motivirani nastojanjem da ju – pobiju. Evolucija ne može imati karakter svetog epa, jer je nastala u modernoj civilizaciji – koja je najmanje u skladu s ljudskom prirodom – i jer ima snažne ne-ljudske aspekte. Duboko vrijeme, efemernost i beznačajnost čovjeka, primat jednostavnijih oblika života, naglasak na prolaznosti i promjenljivost samo su neki aspekti teorije evolucije, koji mogu biti u skladu s nekim obilježjima moderne civilizacije, ali ne i u skladu s ljudskom prirodom. Stvar je još gora ako se prihvate neke interpretacije, koje nisu neophodne, ali su dominantne u modernim evolucijskim teorijama, poput primata sebičnosti i individualističke kompeticije. Sebičnost i kompetitivnost tumače su, u dominantnim interpretacijama, kao dio prirode s krvavim zubima i pandžama i nemilosrdnog bojnog polja u kojoj samo najjači preživljavaju. To možda odgovara mentalitetu urbano-industrijskog čovjeka, ali opet nije u skladu s ljudskom prirodom, prilagođenom na solidarnost plemenske zajednice i intimnu povezanost s konkretnim zavičajem u kojem se Priroda, makar često prijeteća i zastrašujuća, uvijek doživljava kao dom, a ne kao neprijatelj, kojeg treba osvojiti i pokoriti. Moderna teorija evolucije mogla se proširiti samo zato što se u prvi plan stavljane određene interpretacije, koje su u skladu s pojavama i vrijednostima urbano-industrijskih društava, od mita o napretku od opravdanja kompeticije i individualizma. No, upravo su one najmanje u skladu s našom evolucijskom prošlošću i stoga ne mogu zadovoljiti dublje ljudske potrebe i ne mogu biti podloga svetom epu o stvaranju, koji je ljudima psihički doista neophodan. Prihvatljiv može biti samo onaj ep, koji spontano proizlazi iz ljudske prirode, a to znači onaj, koji odgovara plemenskom životu. Ima li takav ep kakvog smisla za urbano-civiliziranog čovjeka i može li se uopće proširiti u civiliziranom okruženju drugo je pitanje.

LITERATURA

- Bock, K. (1980). **Human Nature and History**, New York: Columbia U. P.
- Berry, W. (2000). **Life is a Miracle**, Washington: Counterpoint
- Buss, D. (ed.) (2005) **Handbook of Evolutionary Psychology**, New York: Wiley
- Degler, C. (1991). **In Search of Human Nature**, Oxford: Oxford U. P.
- Dupre, J. (2002). **Humans and Other Animals**, Oxford: Oxford U. P.
- Dupre, J. (2003). **What Evolution Means Today**, Oxford: Oxford U. P.
- Ehrlich, P. (2002). **Human Natures**, Oxford: Penguin
- Ehrlich, P. – Ehrlich, A. (2005). **One with Nineveh**, Washington: Island Press
- Kaye, H. (1997). **The Social Meaning of Modern Biology**, New Haven: Yale U. P.
- Kerridge, R. (ed.) (2005) **Writing the Environment**, London: Zed Books
- Kuper, A. (1994). **The Chosen Primate**, Cambridge: Harvard U. P.
- Laland, K. (2002). **Sense and Nonsense**, Oxford: Oxford U. P.
- Love, G. (2003). **Practical Ecocriticism**, Charlottesville: University of Virginia Press
- Malik, K. (2001). **Man, Beast and Zombie**, London: Phoenix
- Markus, T. (2004). «Ekologija i biologija», **Socijalna ekologija** 13:129-151
- Midgley, M. (2003). **Science and Poetry**, London: Routledge
- Midgley, M. (2004). **The Myths We Live By**, London: Routledge
- Montagu, A. (1980). **Sociobiology Examined**, Oxford: Oxford U. P.
- Phillips, D. (2003). **The Truth of Ecology**, Oxford: Oxford U. P.
- Pinker, S. (2003). **The Blank Slate**, Oxford: Penguin
- Plotkin, H. (2004). **Evolutionary Thought in Psychology**, Oxford: Blackwell
- Rose, H. – Rose, S. (eds.) (2000). **Alas, Poor Darwin: Arguments Against Evolutionary Psychology**, New York: Harmony Books
- Rossano, M. (2002). **Evolutionary Psychology**, New York: Wiley
- Ruse, M. (1997). **Monad to Man**, Cambridge Mass.: Harvard U. P.
- Ruse, M. (1999b). **Mystery of Mysteries**, Cambridge Mass.: Harvard U. P.

- Ruse, M. (2000). **The Evolution Wars**, Santa Barbara: ABC-CLIO
- Ruse, M. – Maienschein, J. (eds.) (1999). **Biology and the Foundations of Ethics**, Cambridge: Cambridge U. P.
- Segerstråle, U. (2000). **Defenders of the Truth**, Oxford: Oxford U. P.
- Shabecoff, Ph. (2003). **Fierce Green Fire**, Washington: Island Press
- Shanahan, T. (2004). **The Evolution of Darwinism**, Cambridge: Cambridge U. P.
- Shepard, P. (1998a). **Nature and Madness**, Athens: University of Georgia P.
- Shepard, P. (1998b). **Coming Home to the Pleistocene**, Washington: Island P.
- Shepard, P. (1999). **Encounters with Nature**, Washington: Island Press
- Smith, E. (2002). **When Culture and Biology Collide**, New Jersey: Rutgers U. P.
- Snooks, G. (2003). **The Collapse of Darwinism, or, The Rise of a Realist Theory of Life**, Lanham: Lexington Books
- Stevenson, L. (2004). **Ten Theories of Human Nature**, Oxford: Oxford U. P.
- Wilson, E. O. (1994). **Naturalist**, Washington: Island Press
- Wilson, E. O. (1996). **In Search of Nature**, Washington: Island Press
- Wilson, E. O. (1998/1975). **Sociobiology**, Cambridge Mass.: Harvard U. P.
- Wilson, E. O. (2000/1984). **Biophilia**, Cambridge Mass.: Harvard U. P.
- Wilson, E. O. (2001/1992). **The Diversity of Life**, Cambridge Mass.: Belknap
- Wilson, E. O. (2003/1998). **Consilience: The Unity of Knowledge**, London: Abacus
- Wilson, E. O. (2002). **The Future of Life**, London: Abacus
- Wilson, E. O. (2004/1978). **On Human Nature**, Cambridge Mass.: Harvard U. P.

A NATURALIST IN A TECHNICAL SOCIETY: ENVIRONMENTAL IDEAS OF EDWARD O. WILSON

Tomislav Markus
Croatian Institute of History, Zagreb

Summary

The author analyzes environmental, the founder of socio-biology and one of more prominent evolutionary biologists during the last thirty years. The environmental crisis has been interpreted by Wilson as a theory of bio-cultural discontinuity, i.e. as a too large gap between our evolutionary heritage and inadequate social environment. People are optimally and genetically adapted to Pleistocene living conditions, in small tribal communities and wild organic environment, and have big problems in adapting to essentially different conditions of (modern) civilisation. Wilson argues in favour of developing anthropocentric and environmental ethics, which would acknowledge genetic foundations of human needs for living organic world (biophilia) and recognise human evolutionary continuity along with other species. Wilson's arguments are marked with deep inconsistency, because he, like many other evolutionary biologists, tried to harmonize darwinistic evolutionism and liberal humanism. His endeavour to defend the myth of progress and to transform evolutionary theory into a quasi-scientific myth on progress is the expression of ethnocentric prejudices. Wilson's environmental theory remains a significant contribution to modern environmental debates and is in contradiction with the humanist orientation that supports the priority of cultural adaptation, and ignores biological continuity and genetic foundation of human behaviour.

Key words: Edward O. Wilson, darwinistic evolutionism, theory of bio-cultural discontinuity, environmental crisis, Pleistocene heritage, standard model of social disciplines

DER NATURALIST IN DER TECHNISCHEN GESELLSCHAFT: ÖKOLOGISCHER GEDANKE EDWARD O. WILSONS

Tomislav Markus
Kroatisches Institut für Geschichte, Zagreb

Zusammenfassung

Der Autor analysiert ökologische Stellungnahmen im Werk Edward O. Wilsons, des Begründers der Soziobiologie und eines der prominentesten Evolutionsbiologen in den letzten dreißig Jahren. Die ökologische Krise erklärt Wilson durch die Theorie der biokulturellen Diskontinuität, d.h. die Kluft zwischen unserem biologischen Erbe und unserem inadäquaten sozialen Umfeld sei zu tief. Die Menschen seien pleistozänen Bedingungen d.h. dem Leben in kleinen Stammgemeinschaften und in wilder organischer Umwelt genetisch optimal angepasst und hätten große Probleme in der Anpassung an wesentlich unterschiedliche Umstände der (modernen) Zivilisation. Wilson setzt sich für die Durchsetzung einer anthropozentrischer Umweltethik ein, die die genetische Basis des menschlichen Bedürfnisses nach einer lebendigen organischen Welt (Biophilie) gelten lassen und die evolutionäre Kontinuität des Menschen zu anderen Arten anerkennen würde. Wilsons Ansichten sind zutiefst widersprüchlich, denn er hat wie so viele andere Evolutionsbiologen versucht, den darwinistischen Evolutionismus mit dem liberalen Humanismus in Einklang zu bringen. Seine Bemühungen, den Mythos vom Fortschritt zu verteidigen und die Evolutionstheorie in einen quasi wissenschaftlichen Mythos umzuwandeln, sind ein Ausdruck von ethnozentrischen Vorurteilen. Wilsons Umwelttheorie bleibt ein bedeutender Beitrag zu den zeitgenössischen ökologischen Diskussionen und steht im Gegensatz zu der humanistischen Ausrichtung, die das Primat der kulturellen Adaptierung befürwortet gleichzeitig aber die biologische Kontinuität sowie die genetische Basis des menschlichen Verhaltens ignoriert.

Schlüsselwörter: Edward O. Wilson, darwinistischer Evolutionismus, Theorie der bio-kulturellen Diskontinuität, ökologische Krise, pleistozänes Erbe, Standardmodell sozialer Disziplinen